

Karula om Võromaa vanõmbit kihlkundi

Taa kihlkund om Võromaa õdagupoolitsõn veeren. Vasta põhakülge jääse Tartomaa Sangastõ kihlkunna maa ja Võromaalt Urvastõ kihlkund. Tõdsõ küle putusõ kokko Rõugõ ja Harglõ maiõga. Kihlkunna õdagukülg peris Valga liina ala vällä ei lää. Ümbre Valga omma mõnõ Luke kihlkunna külä. Karula kihlkund esi om küländ väiku – 300 km².

Keskaol 1392. aastagal om kirja pant, et *Carwele* kihlkunna kerigu pääle om tulnu vahtsõnõ priistre. Tuud, et Karula om kimmähe umaette kihlkund, om nimmat 1532. aastagal. Karula om maa täüs paksõ mõtsu, mäekingokõisi ja suuri soid. Noidõ vaihõlõ jääs suurõmbit ja vähämbit järvi ni ujakõisi. Karula kihlkunna inemise omma aastagasato harinu rohkõmb umaette hoitma, õnnõ hindä jovvu ni vastapidämise pääle luutma.

- Noored looduskaitsejad
- Ähijärve sügavusmõõdistamine
- Karula rahvarõivad
- Akende restaureerimine
- Kihnu reis
- Kunsti sügiskool
- Meie inimesed
- Indigoga värvimine
- Keskuse väliekspositsioon

Vällävõtõ ja kaart Reimanni Nele kokkopant ja 2004.a ilmunu raamadust "Võromaa kodolugu"

Noored looduskaitssjad

Sel aastal said Karula noored looduskaitssjad omakeskis kokku **kevadseminaril** Karulas, sügisel sõideti külla Soomaale ja ühiselt peeti sealsete kohalikega **sügisseminar**.

Lisaks osales Hava Kuks 7.–13. juulil **Europarc laagris Lahemaal** (26 noort 16 erinevalt kaitsealalt üle Euroopa) ning Endel Meriste ja Hades Prans **Nordic-Baltic seminaril Soomes**.

Novembri lõpus kutsusid meie 16+ noored kõigi teiste Eesti rahvusparkide noori looduskaitssjaid Karulasse külla. See oli esimene omalaadne kokkusaamine. Külalisi tuli Matsalust, Vilsandi ja Lahemaa rahvuspargist, kokku osales 9 noort. Matkasime Peräjärve metsarajal, Uku ja Hades tutvustasid metsavenna punkri taastamise lugu, Tiia Morfin rääkis põlistest taimesortidest ja Tarmo Evestus tutvustas looduskaitse korraldust. Lisaks osalesime kohaliku kogukonna koosviibimisel ja kohaliku kombe kohaselt käisid noored ka suitsusaunas. Viimaks pidasime koos aru, kuidas toimiks edaspidi kõiki meie rahvusparke ühendav noorte looduskaitssjate 16+ võrgustik. Lootust andev on näha, et loodushuvilised noored on kõikjal sõbralikud, targad, hea huumorimeelega, hoolides inimestest ja loodusest enda ümber!

Endli muljed Nordic-Baltic seminarist Soomes. Meie Hadesega käisime 12.–14. novembril Soomes rahvusvahelisel JR seminaril. Minema hakkasin ma 11. novembri lõuna ajal Tartust, muretsesin endale vajalikud asjad ja kohtusin Hadesega. Istusime rongi ja sõitsime Tallinnasse, kus järgmisel hommikul kohtusime teiste eestlastega, istusime laeva ja sõitsime Soome. Peale lõunat jõudsime Nuuksio rahvusparki külastuskeskusesse.

12. novembri õhtul tutvusime teiste noorte looduskaitssjatega ja meile näidati ööbimiskoht kätte. Peale seda läksime lõkke äärde teiste esitlusi kuulama ja mängu mängima (iga rahvuspark pidi tegema esitluse või mängu). Minu lemmik oli soomlaste mäng, kus seisti

ringis ja üks seisis keskel. Keskmise ülesanne oli puudutada ringis seisjat. See ringis seisja, keda keskmine tahtis puudutada, pidi ütleva kellegi teise nime, keda keskmine puudutaks.

Järgmisel päeval toimusid kaks loengut. Esimene oli sellest, kuidas teha head pilti ja teine kampaaniatest. Foto töötoas pidime me paarides tegema ühe piltesitluse kindla teema kohta. Mina tegin teemast „Kohutav sügis“. Kampaania töötoas pidime gruppides ühe kampaania teema välja mõtlema ja plaani teostama. Kella kuuest läksime kanuutama, mis oli üsna huvitav, sest väljas oli juba täitsa pime ja kaks kanuud olid üksteise külge seotud. Siis oli lõkke ääres istumise ja mängude mängimise aeg.

Viimasel päeval oli matk mööda Nuuksio rahvusparki matkaradu, sai näha rahvusparki loodust ja hingata värsket õhku. Minule meeldisid graniitkaljud ja selle peal kasvav männimets. Siis oli aeg asjad pakkida ja tagasi tulema hakata.

Minule laager väga meeldis, sest inimesed olid toredad ja loodus ilus. Sain uusi sõpru ja kogemusi, sai näha Soomet ja selle loodust.

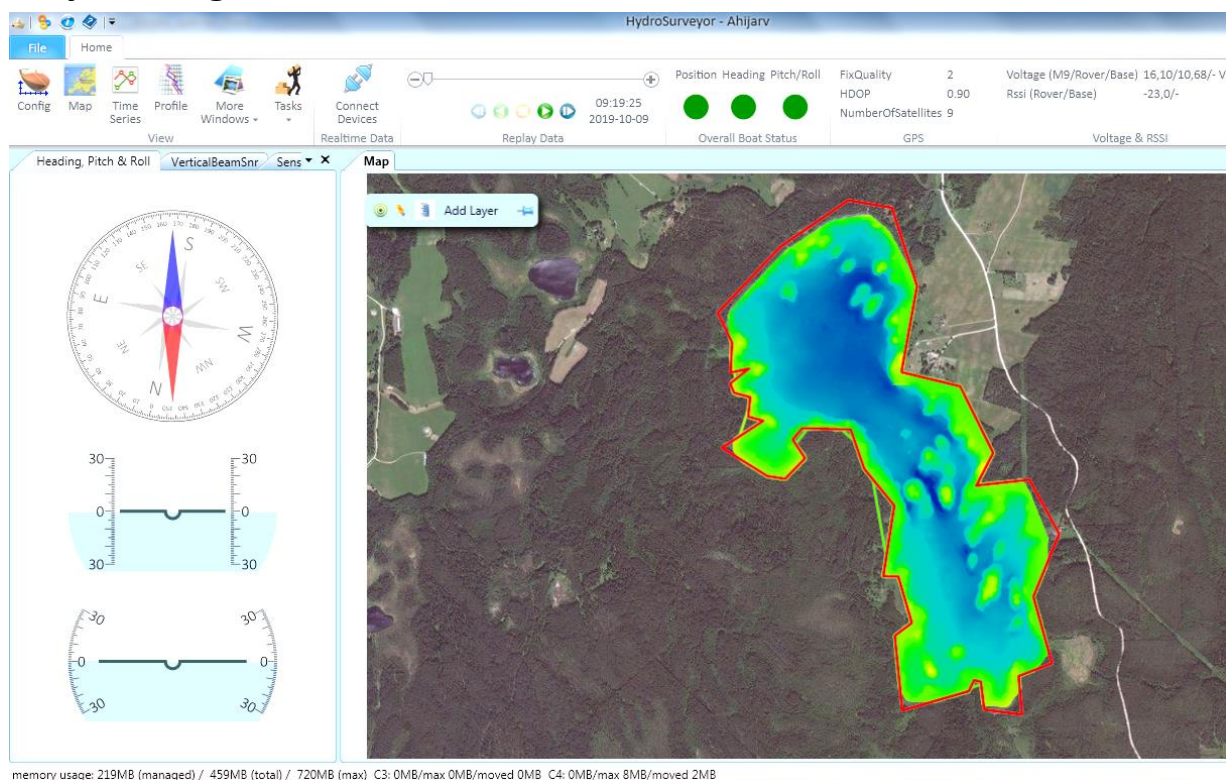

Foto: Haltia Suomen Luontokeskus

*Nordic-Baltic seminaril osalesid 8 noort Eesti rahvusparkidest, lisaks noored Kemeris, Gaujas ja Nuuksio rahvusparkidest. Noorte looduskaitssjate tegevust Eestis veab eest Keskkonnaamet.

Helen Kivisild

Ähijärve sügavusmõõdistamine

Välitööde aegsed esmased töötlemata andmed Ähijärve sügavusmõõdistustest.

Kuvatõmmis Hydrosurveyori programmist

Ähijärv kuulub kindlasti Eesti ilusaimate järvede hulka oma kaldal vahelduvate kuuse- ja männimetsadega, soostunud aladega, hooldatud õuede ja heinamaadega ning lõkkekotadega. Nii tõdesid Tallinna Ülikooli Ökoloogia keskuse teadurid Egert Vandel ja Tiit Vaasma, kui olid 9. oktoobri hommikul paadimootorile hääled sisse tõmmanud ja veele sõitnud. Eks see muidugi tavatu vaatepilt oli, et järvel kasutati sisepõlemismootorit, mis tegelikult ju keelatud, aga seekord oli kõik õiguspärane ja ametlike lubadega kinnitatud. **Nimelt leidsid 9.-11. oktoober aset Ähijärve batümeetrilised mõõtmised**, mis on osa Keskkonnaagentuuri poolt tellitud projektist “Väikejärvede batümeetriline seire 2019”. Batümeetria e. sügavuskaardistamine on oluline teave kirjeldamaks veekogu (nt järve) füüsilisi näitajaid (maht, sügavused), milledest omakorda võivad sõltuda nii järve keemilis-füüsikalised (hapniku sisaldus, pH) kui ka bioloogilised ja ökoloogilised (elustik ja nende

vahelised seosed) näitajad. Saadud andmete abil saab koos varasemate teadaolevate andmete võrdlusel hinnata järve seisundi muutusi, tõlgendada korraliste seirete tulemusi, mõista järves toimuvaid protsesse ja vajadusel kavandada kaitsemeetmeid.

Praeguse projekti eesmärkides on saada sügavuskaardid esimesele kümnele Eesti seisuveekogumile. (Viitna Pikkjärv, Uljaste järv, Äntu Sinijärv, Pühajärv, Tõhela järv, Endla järv, Suurlaht, Kooru järv, Rõuge Suurjärv ja Ähijärv). Seisuveekogumite alla kuuluvad peamiselt üle 50 hektarilised järved, kuid lisaks on sinna arvestatud ka ökoloogilise/keemilise seisundi poolest erilisi järvi (nt Äntu Sinijärv, Viitna Pikkjärv jne). Eestis on ligikaudu 90 seisuveekogumit, milledest üks on Ähijärv. Seisuveekogumite sügavusmõõdistused on veel olulised Euroopa Liidu jaoks hindamaks liikmesriikide mageveeresse ja nende seisukordi.

Oktoobris, kui toimusid Ähijärve mõõdistused, oli järve veesammas juba läbisegunenud st vesi oli pinnalt põhjani ühtlase temperatuuriga: ca 10 °C. TLÜ teadurid viisid mõõtmisi läbi *Hydrosurveyor M9* mitmekiirelise kajaloodiga. Antud aparaat annab igas mõõtmispunktis mitu mõõtmistulemust, võimaldades vältida või vähendada juhuslike mõõtmisvigade ja anomaaliate mõju lõplikele tulemustele. Selliste tööde jaoks on sobilikumad perioodid varakevad ja hilissügis, mil veetaimestikust tingitud võimalikke segavaid faktoreid on vähem. Varasemalt teadaolevad ametlikud sügavuskaardid Ähijärve kohta puuduvad. Küll aga oli juba eelnevalt teada, et järves leidub rohkesti madalikke, mida huviga seirama mindi.

Esmased mõõtmistulemused tõid esile rohkelt eelnimetatud madalikke, kuid lisaks joonistusid järves välja väga järsunõlvilised sügavikud. Oli ka näha, et hoolimata ametliku sügavuskaardi

puudumisest, teadsid kohalikud kalamehed väga hästi kus kala püüda ja kuhu ööseks unnad panna.

Esmaste töötlemata andmete põhjal saab öelda, et järve maksimaalne sügavus on 5,8 m ja et järves on üle 20 madaliku. Järv jaguneb suuremalt jaolt kahte ossa: ühtlasem ja sügavam põhjaosa ja keerukam ning madalikerikas lõunaosa. Ametlikud sügavuskaardid peaksid Keskkonnaagentuuri poolt avalikuks tehtama loodetavasti 2020. aasta jooksul.

TLÜ teadurid tänavad väga meeldiva vastuvõtu ja koostöö eest Karula rahvuspargi RMK keskuse töötajaid ja keskkonnaametnikke! Lisaks oli teaduritel väga meeldiv lõpetada välitööd lõõgastava õhtuga järve kaldal asetsevas suitsusaunas.

*Egert Vandell ja Tiit Vaasma, Tallinna Ülikooli
Ökoloogia keskuse teadurid*

Kultuuripärandi koolitustest Karula rahvuspargis 2019. aastal

Karula mehed Kihnu suitsusauna ees. Foto: H. Kivisild

Karula rahvuspargi üheks eesmärgiks on kultuuripärandi säilitamine, kaitsmine, taastamine, uurimine ja tutvustamine. Kui säilitamine, taastamine ja uurimine ei ole kõige paremal järjel, siis tutvustamisega oleme viimaste aastate jooksul usinasti tegelenud – toimunud on nii loenguid, ekskursioone kui õppepäevi. Nende hulgas näiteks vastlatoitude valmistamine, vanade akende remontimine, talulaste mänguasjade

meisterdamine, indigoga lõnga värvimine, vikati pinnimine, laudpaadi ehitus, looduslike viimistlusmaterjalide koolitus, seemnete kogumise koolitus, kangakudumise õpe. Kuulata on saanud loenguid Haabsaare veskest, Vana-Võromaa rõivamustritest, Saera lahingust. Käidud on tutvumas arhitektuuripärandiga Koemetsa talus ja Mäeküla talus ning inspiratsiooni ammutamas meretagusel maal Kihnus. Kõigest ülevaadet anda ei jõua, aga vanadest akendest, Karula rahvarõivastest ning indigoga värvimisest saab sellest Tarupettäi numbrist lugeda küll. Pisut jagame ka Kihnu reisi muljeid.

Õppepäevi, loenguid ja ekskursioone korraldas Keskkonnaamet SA KIK toetusel projekti „Rahvusparkide kultuuripärandi õppepäevad aastatel 2018-2019 (KIK projekt nr 14303)“ raames.

Ootame ettepanekuid ja soove järgmise aasta kultuuripärandi koolituste teemade osas!

Lilian Freiberg

Karula naised uurisid Eesti Rahva Muuseumis Karula kihelkonna rahvarõivaid

Novembrikuu esimesel päeval käisid Karula naised Eesti Rahva Muuseumis oma silmaga Karula kihelkonna rahvarõivaid üle vaatamas. Esmalt palusime Reet Piiril, kellel on vaieldamatult kõige laialdasemad teadmised rahvariistest, meile rääkida Karula rõivaste eripäradest. Kuna loeng oli väga huvitav ja rahvuspargi kohta on rahvakultuuri teemaline ülevaade koostatud, siis jagame rahvarõiva alast teadmist ka Tarupettäis.

Üldiselt püsis Lõuna-Eestis kõik vanapärane ja uuendused olid visad juurduma. Näiteks kanti kaua seotavaid peakatteid ehk linikuid, õlgadele võetavaid sõbasid ehk suurrätte, küljelt kokku õmblemata vaipseelikuid ehk ümbrikke. Ka geomeetriline ornament säilis siin kauem kui mujal Eestis.

Pihtsärgid, pikksärgid ja püksid kooti jämedast villasest kangast. Värv enamasti *hahk* – seda värvi lõnga saadi, kui lambavalgele villale kedrati hulka üksikuid lambamusti kiudusid. Hahk oli heledam kui helehall, aga mitte päris valge.

Meeste suursärk ulatus peaaegu kandadeni ja oli igasuguste ilustusteta. Kolskist on üles kirjutatud, et vanemal ajal oli krae ümber siiski must kant. Suursärki kanti nii talvel ka suvel. Kirikusse minnes pidi suursärk tingimata seljas olema, *sest muidu ei ole mees moodis, ehkki suursärk paks ja raske kanda oli* (EA 1, Karula vald). Kui talvel vooris käies suursärk märjaks sai ja ära külmus, siis pandi kõrtsi minnes püsti ja *seisis kui mees*. Vanapäraseid kehasse töötlemata suursärke kanti 1870. aastateni, kuigi rikkamad hakkasid juba varem kandma ka nn vene

moodi suursärke. Need õmmeldi rohkem kandja figuuri arvestades.

Naiste suursärk oli samuti hahk ja taljesse töödeldud. Ühel küljel oli tasku, teisel pool tasku kohal aga ainult auk, *kust kirikusse minnes prunts välja tõmmati* (EA 1, Karula ja Kaagjärve vald). Rõiva rinnaesine kirjati värviliste nõõridega nii, et kahe punase

vahel jooksis üks roheline või sinine. Nõõrid ulatusid hõlma esiservas kaelusest vööni. Punastel nõõridel olid keerud sees, roheline jooksis sirgelt. Kraed, varrukaid, taskuid ja alläärt kaunistati ainult punase nõõriga. Mõnel oli punase nõõri asemel hoopis riba punast kalevit rinna ees. Oli ka nõõride ja ilustusteta suursärke.

Karulas nimetati **undrukut** ka *prunts, pronts, ündrik*, värvuseks 19. sajandi keskpaigani kas valge või hahk. Kanti ka küljelt kokku õmblemata seelikuid ehk pallapooli. 19. sajandi keskel läks moodi pikitriibuline ehk *jooneline* riie, 1875. aasta paiku ruuduline. Siis õmmeldi seelikud hästi laiad, *kimarused* ülaääres ehk *ülevalt kortsu sisse pantu* (EA 87, Karula vald). *Jooneliste pruntside* värvid saadi vanemal ajal kodusel teel – laiad jooned ehk *põhi* kooti valget, musta või hahka lambavärvi ja põhjale potisinised, rohelistes jm triibud. Hiljem hakati riidevärve poest ostma ja toonide valik laienes. Suvel kanti linaseid atlasskoes undrukuid. Atlassriie oli enamasti valge põhjaga, millele olid sinised ja punased jooned sisse kootud. Esialgu värviti triipude lõngu potisinisega ja metsavärvidega, hiljem kooti sisse poest ostetud punast puuvillast *maagelõnga*. Suvel kanti ka üleni valget *pallapoolt*. See õmmeldi linasest riidest, allserv kaunistati värvilise nõõriga.

Kasutatud kirjandus: Karula kihelkonna rahvakultuur. Eesti Rahva Muuseumi materjalide põhjal koostanud Liisi Jääts, Kristel Rattus, Helena Grauberg (2003)

Eesti esimene ülemaaline akende restaureerimise päev "Vaata vana akent! "

Akna kittimine koolitusel. Foto: Helen Kivisild

24. mail 2019. toimus Eestis esimene ülemaaline akende restaureerimise päev "Vaata vana akent! " Keskkonnaameti eestvedamisel toimus vanade akende hooldamise ja korrastamise töötuba Lüllemäel Kollase Maja Kohvikus. Oma kogemusi jagasid Enno ja Triin Vissel. Nagu Triin ütles: "Vanade akende hooldamine ja korrastamine – see on lihtne ning jõukohane!" Täpselt nii ongi, vaja on ainult pealehakkamist.

Vanadest akendest kirjutab Muinsuskaitseameti restaureerimisnõunik Artur Ümar:

Ajalooliste akende kiituseks

Üha enam levib trend, kus vanad ja väärivad puitaknad vahetatakse välja käepäraste plastikakende vastu. Masstootmine ja uued tehnoloogiad on viinud hinnad nii alla, et vanade aknaraamide restaureerimine jääb samasse suurusjärku või on isegi kallim kui uute tellimine. Siinkohal aga ei tohiks kiinduda selle ajahetke odavasse hinda, vaid tuleks analüüsida laiemat tervikut.

Pikas perspektiivis võib vana akna hooldamine olla odavam.

Kindlasti on suurimaks argumendiks akende puhul nende hind. PVC (plastik) aknale ja tema hinnale täna asja lühikeses perspektiivis vaadates konkurenti pole. Pikemas perspektiivis tuleb vana puitakna pidev hooldus enamasti odavam, kui lühikese elueaga plastakna mitmekordne väljavahetamine.

Kahjuks unustatakse aknaid vahetades ära kinnisvara koguväärtuse langemine seoses uute plastikakende

paigaldamisega. Täna otsitakse ajaloolistes linnasüdametes enamasti autentseid hooneid ning uued ebamäärased jaotused plastaknad pigem langetavad pikas perspektiivis hoonete hinda. Seda eriti väärtuslikuma arhitektuuri puhul. Kui müüja paneb ette odavamad uued plastaknad, siis uus ostja, kes soovib need asendada sobilike puitakendega, maksab tegelikult nende eest kolmekordset hinda:

plastakna maksumuse müügihinnas, vana puitakna ja plastakna utiliseerimise eest ning uue puitakna hinna. Lisaks on see ka suur koormus keskkonnale.

Valed töövõtted võivad rikkuda maja konstruktsiooni.

Lisaks autentsuse vähenemisele on probleemiks asjaolu, et akende paigaldamisel võetakse vana leng koos tenderpostiga seinast välja, mis muudab näiteks palkhoonete puhul hoone ebastabiilseks. Sageli ongi akna leng tenderpostiks, sellisel juhul ei tohiks neid kindlasti eemaldada! Seda kõike juba tänane kinnisvara ostja teab ja igaks juhuks ei osta perspektiivikat hoonet, kartes tulevasi konstruktsioonilisi probleeme. Pealegi, kui uus omanik tuvastab probleemi ostujärgselt, võib ostja nõuda kahjutasu varjatud puuduse eest. Kui uus aken pannakse vanasse lengi, väheneb akna suurus ja sealt tuppä tulev valgus. Lisaks muutub ka hoone välisilme pisemate akendega kentsakaks.

Ilmselt on see kõige tähtsam hoone enda välisilme ning linnaruumi seisukohast. Hooned on ennekõike vaadeldavad tänavalt. Aknad aga moodustavad väga suure protsendi fassaadidest ning nende kujundus, sealhulgas raamijaotus on otseselt seotud hoone välisilmega. Aknad on maja silmad! Tean näiteid Läti linnadest, millel oleks korralik turismipotentsiaal, kuid kohalik omavalitsus ja ennekõike kogukond, elanikud, on aknad täiesti sobimatute vastu välja vahetanud ja mõne kvartali originaalset juugendlikku ilmet ei taasta enam miski. Tööstuslikult toodetavaid plastikaknaid ja ka uusi puitaknaid ei suudeta

valmistada profileeritud, õhukese ning tiheda jaotusega prosspulkadega, rääkimata kremonidest või korralikest hingedest. Sellised peened detailid on vanadel raamidel algusest peale olemas. 10 aasta tagused toona uute pealekleebitavate prosspulkadega eksperimendid on lõppenud üheselt: prossid kukuvad eest ära ja neid on raske hooldada. Need lahendused pikemas perspektiivis ei tööta.

Soojapidavus

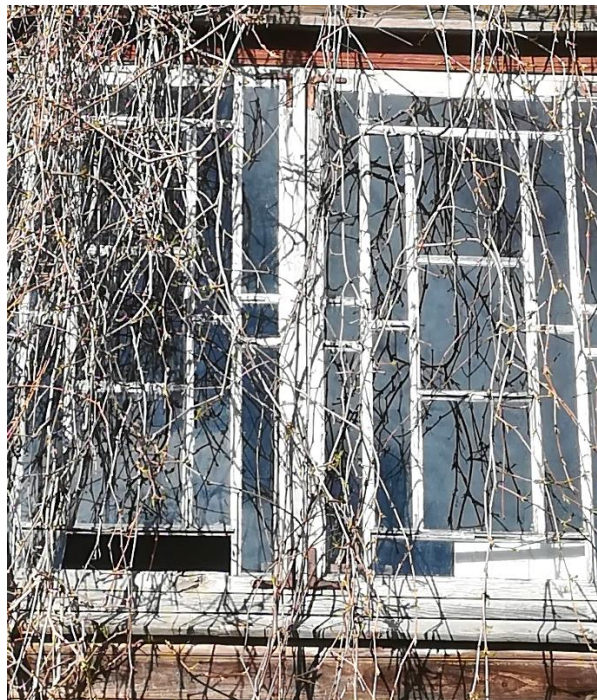
Aknaraamide materjalist oleneb soojapidavus vähesel määral. Pigem on oluline, mitmekordne klaasipakett raami (plastik, puit, puitaluiniium) paigaldatakse. Täna on võimalik pakette freesida ajaloolisesse raami. Kaheraamsete väärtuslike akende puhul pannakse pakett sisemisse raami, paigaldatakse tihendid ja aken on lõpuks sama soojapidav kui plastikaken. Mida väiksem on akna materjalide soojuserijuhtivus, seda väiksem on soojakadu läbi akna.

Akende soojusjuhtivuse määravad koosmõjus paljud komponendid: klaaspaketi klaaside vaheliste distantsliistude materjalide soojuslähivus, klaaside vaheline kaugus, selektiivklaaside kasutamine, aknaraami materjali tihedus ja selle soojuslähivus (puitaknal sõltub puidu liigist ja tihedusest, raami ja lengi profiilist), tihendite arvust jne. Üldiselt, kui vanad aknad korralikult restaureeritakse, on need sama soojapidavad kui uued või isegi paremad, oleneb pisidetailidest.

Aknad on maja silmad

Mida rohkem plastikut, seda suurem on koormus keskkonnale. Oluliste keskkonnamõjude loetelus on esimese punktina välja toodud nafta töötlemisega seonduv. Plastikraam koosneb peamiselt naftast ja soolast, mis stabiliseeritakse Ca Zn poolt, valge toon saadakse titaandioksiidi lisades. Levinud legendid, nagu plastikaken tekitab allergiaid, ei vasta tõenäoliselt tõele, vaid pigem tuleks haiguste tagamaid otsida mujalt (ventilatsiooni- ja isolatsioonimaterjalide koosmõjust niiskusežiiimiga vms). Aknaid soojapidavaks tehes unustatakse sageli ära, et aken ei tohigi olla õhutihe. Vanade majade aknad on osa ventilatsioonisüsteemist, siseruumide õhuvahetus toimub akende kaudu. Kui maja korda tegemisel pannakse ette uued õhutihedad aknad ja ei rajata uut ventilatsioonisüsteemi, siis võib sellest

tekkida palju konstruktsioonilisi probleeme, eriti puitmajade puhul. Soomlased on arvanud, et 1970ndatel aastatel toimunud majade soojustamise ja tihedate akende kampaania on üks põhjustest, miks Soomes, muidu ohutu kliimaga keskkonnas, on nii suur allergikute osakaal.

Värtemäe talu kaunis vana aken. Foto: L. Freiberg

Mida räägib aknatootja?

Eesti suurima plastikakende tootja Plasto eestvedaja Valeri Pärs: „Minu uuel majal on plastikaknad, aga vanal maakodul restaureeritud puitaknad. Pean seda ainuõigeks, et ajaloolises keskkonnas on sinna sobilik viimistlus, ukSED ja aknad. Pigem tuleb ikka vaadata, mis antud keskkonda sobib!“

Kuigi vanu töövõtteid tasub au sees hoida, ei oota tänapäeval keegi, et puu tuleks langetada detsembris noorkuu ajal, latv põhja suunas, seejärel 10 aastat puitu pööningul suretada ja alles siis parimast kuivanud puidust uued aknad valmistada, need värnitsa ja kriidiga kruntida ning linaõli värvidega värvida. Vanade akende puhul on see kõik juba tehtud, piisab vaid hooldamisest ning suurema remondivõla korral restaureerimisest. Kvaliteetsemaid ja just sellele majale sobivamaid raame ei saa te tõenäoliselt enam kuskilt! Ajalooliste hoonete puhul on igati mõistlik eelistada vanade raamide korrastamist. Ka uued puitaknad võivad sarnaneda pigem plastaknale – on rohkemad ja vale proportsiooniga.

Kihnu reis

Kihnu kogukondlik elulaad, traditsioonid, igapäevaselt kantavad rahvariided, laulud, elatusviisid ja loodus – selle kõige pärast sõitsime mardipäeval Karula rahvuspargi rahvaga Kihnu.

Aeg-ajalt on väga vajalik oma elu-olu ja pärandit läbi teistsuguse kultuuriruumi prisma vaadata - oli äratundmist ja oli võõrast. Igal juhul ei jätnud see käik kedagi puudutamata.

Alustasime Kihnu muuseumist. Põnevad lood kihnlaste ajaloo, säravatest isikutest, traditsioonidest... tunnid läksid ja juttu jätkus. Karula meestele avaldas sügavat muljet, kuidas Kihnus mehi hoitakse - kui mees koduseid töid teeb, siis käib see Kihnu naise au pihta. Sellised naised siis teisel pool merd! Õhtul köeti meile Metsamaa pärimustalus suitsusaun ja kohtumine kohaliku rahvaga kestis poole hommikuni tantsu, laulu ja juttude seltsis.

Karula rahvaga juttu ajama tuli ka Kihnu Virve, nagu Mati Värtemäe talust ütleb: „Kohtumine elava legendiga“.

Siinkohal Mati meenutus Kihnu Virvega kohtumisest ja sellest miks see nii oluline oli.

Enamus meist kindlasti teab kes on Kihnu Virve. Palju on veel Eestimaal neid kangeid naisi kellel on omanimeline laev, keda enamus inimesi teab pigem paikkonna nime järgi? Ega väga palju ette ei tulegi. Muidugi meie enda Kaika Laine. Nende mõlema sünniaastaks on 1928 ja neid seob ka tutvus. Korra elus õnnestus neil kokku saada ja helistasid vahel. Mõlemal oli teineteisele palju rääkida ja palju jäi ka rääkimata, nagu Virve ütles. Laine ja Virve kohta võiks öelda, et kaks kanget. Üks ravitsejana, teine laulude loojana ja kultuuri hoidjana oma kodusaarel. Kui seni olin Virve tegemisi ja esinemisi näinud ainult teleri vahendusel, siis nüüd avanes võimalus temaga juttu puhuda silmast silma. Peab ülema, et Virve on igavene vinge mutt (mutiks nimetas ta ennast ise) ja ütle mata vahva rõõmurull, vaatamata sellele, et tervis pole enam endine ja eks ole elu temagi teele veeretanud ränki katsumusi. Ei mingit virisemist ega teiste süüdistamist oma hädades, vaid ka kõiges kehvemast olukorrast leiab ta naljaka tahu või edasiseks eluks hea õppetunni. Ja tema südamest tulev naer, kui jälle mingi hea ja tabava ütle misega maha sai! Kuulasin Virve lugusid ja mõtlesin omaette, et meie riigikokku ja valitsusse oleks

temataolisi inimesi vaja. Küllap oleks siis üleval pool kisklemist ja üksteisele ärapanemist vähem ning mõistlikke otsuseid rohkem.

Kasesaare perenaise Triin Visseli mõtted Kihnu reisi

järe! Jäin seal taas mõtlema, et kuidas selle omakultuuri asjaga ikkagi on. Kuidas on elurikkuse ja kultuuririkkusega, maal elamisega ja väikeses kohas elu hoidmisega? Kui vaatame EASi ilusaid Visit Estonia fotosid, tõuseb meis kõigis rahvuslik uhkus. Seal on metsad, sood ja rabad täis jõhvikaid või murakaid, laul ja tants, isetegemine, rahvarõivais pisikesed lapsed söötmas peost lambaid või ilusad maastikud veisekarjaga. See on meie parem Eesti. Ja muidugi ma mõistan, et seda rahvusromantikat me vajame, et üleilmastumises omapärasena alal püsida. Igapäevaselt me väga ei mõtle, et seda kõike tuleb meil kõigil iga päev taastada ja et elu on tervik. Et ilusad muustritega vaibad vajavad loojaid, kes valivad õhtuse kaubanduskeskuse tulede vilkumise või televiisori ees istumise asemel kangastelgedele lõksutamise. Kui väga on vaja lambakasvatajaid, kes viitsivad ilmast ja oma pere vajadustest hoolimata keskustest kaugel iga päev hoolitseda kõigi nende pisikeste detailide eest, mis viivad selleni, et laual on värsked omakasvatatud liha, kangakudujal kvaliteetset villast lõnga ja lisaks saaksime kõik nautida ilusat Karula hooldatud kuppelmaastikku. Et naised ei saa elada väiksel Kihnu saarel ilma meesteta, olgugi nad nii hakkama saajad kui tahes. Kui meestel pole töid ja tegemisi, kui nende tegevusalad pole hinnatud ja võimalikud (nt kala- või hülgepüük kihnlaste jaoks), jäävad saarele tagasi tulemata ka naised ja sündimata lapsed, siis pannakse kinni koolid ja varsti pole enam laulu ega tantsu. Kui me seda terviklikkust ei näe, tuleb kadumine ootamatult ja äkki. Kui näeme, saame igaüks igal hommikul mõelda, mida ma saan täna teha, et kultuur, mida neil ilusatel piltidel imetleme, elujõulisena püsiks. Võibolla jätta järgmisel nädalavahetusel kaubanduskeskusesse minemata ja sõita Kihnu, Setomaale või Karulasse ja vaadata, kuidas elavad maainimesed novembris. Ja kui üldse osta jõulukinke, siis pigem juba sealt kohapealt, vaadata nende tegijatele silma ja uskuge, sealt võib paista meie oma soe esivanemate maailm.

Kunsti sügiskool Karulas

Lapsed õpivad, kuidas inimest sh iseenast kujutada. Selleks on abiks peeglid. Foto: Kaili Preismann

Veidi üle aasta tagasi leidis Karulas omale suvituskoha tore pere. Sellest perest peaks kindlasti Tarupettäis pikemalt kirjutama, sest nii pereisa kui ka pereema on väga tegusad kunstnikud. Pereisa on seotud näitekunsti valdkonnaga ja Jane Remm on selle pere klassikaline kunstnik, kes lisaks maalimisele tegeleb ka kunsti õpetamisega. Kuhu see pere omale suvila ostis? Ikka Rõõmule! Mitte sinna Rõõmule, kus lambaid kasvatatakse vaid sinna teisele Rõõmule, mis on Mähklis. Jajah, seal muusikute naabertalus.

Aga no mitte sellest ei pidanud ma rääkima. Hoopis oli vaja kõnelda, kuidas Jane siin mõnedele lastele terve eelmise talve käis kunstitunde andmas. Ja kuidas ta mullu suvel mõnede kunsti huviliste õhutusel kirjutas projekti, et saaks edaspidi suuremale laste ja noorte hulga kunstitunde pakkuda.

Nagu ikka juhtub – plaan oli suur, tahtsime kasukat, aga saime vesti. Terve talve kestvaid kunstikursusi ei saanud, aga saime sügiskooli. See-eest väga vägeva sügiskooli. Seni on käidud Tartus kunsti-ekskursioonil ja neli korda kohapeal kokku saadud. Lapsed on selle aja jooksul proovinud kätt inimese ja loomade kujutamises, multifilmi tegemises. Viimasel korral räägiti hingedest ja sellest, millised need võiksid välja näha. Katsetada on saanud plastiliini voolimist, sõe- ja pastellijoonist, tušiga tegemist jm.

Noorte ja huviliste täiskasvanutega on sügiskooli jooksul pool ajast kulunud kunstist rääkimisele. On

vaadatud kuulsate kunstnike läbi ajaloo tehtud maale ning sinna kõrvale arutletud teemadel ilu ja inetus kunstis, piirid kunstis, oma märk ja maastikud. Lisaks teooriale on proovitud kätt isetegemises ja katsetatud erinevaid tehnikaid piltide tegemiseks. Osalejaid on olnud rohkelt. Tartu ekskursioonil oli üle 40 osaleja ja paistab, et Tallinna ekskursioon saab olema veel arvukam. Kui projekti kirjutades arvasin, et noorte grupp saab olema ülerahvastatud, siis on olnud hoopis nii, et laste tundides on olnud iga kord üle 15 lapse, viimati lausa 19 last vanuses 2 kuni 9 (need numbrid ütlevad juhendaja võimekuse kohta nii mõndagi). Noori koos täiskasvanutega on samuti iga kord olnud üle kümne.

Sügiskool hakkabki tasapisi läbi saama. Veel on jäänud kahepäevane kunstiekskursioon Tallinnasse, kus loodetavasti jõuame läbi käia kõige olulisemad kunstimuuseumid, -koolid, -galeriid. Lisaks vaatame uuemat ja vanemat linnaarhitektuuri.

Viimane kokkusaamine toimub detsembri keskel Kaikamäel. Noortel on teemaks pööriaaja legendid ja lapsed proovivad kätt fantastiliste taimedega.

Kuna Jane loodetavasti sügiskooli lõpuga Karula tolmu jalgadelt igaveseks ei pühi, siis ilmselt on võimalik huvilistel edaspidigi tema juhendatud kunstitundidest osa saada. Kas siis ühel või teisel viisil. Aga see selgub juba edaspidi.

Laagrit korraldab MTÜ Kaikamäe. Toetab regionaalse kultuuritegevuse toetamise meede.

Kaili Preismann Alakonnu talust

Meie inimesed

Alates 19. sajandi II poolest hakati Eesti- ja Liivimaalt massiliselt välja rändama, peamiseks sihtpunktiks Venemaa väheasustatud piirkonnad. Eestlasi asus elama ka Vene linnadesse, kuid suurema osa eestlastest väljarändajate eesmärgiks oli oma maa saamine. Suurem tagasi tulemine toimus pärast Eesti okupeerimist Nõukogude Liidu poolt, peamiselt 1940 ja 1950 aastatel, kokku naasis Eestisse sel ajal ligikaudu 53 000 eestlast (Rosenberg, 1998).

*Õed Lehte Põder, Luise Treimuth ja Agnessa Osvin.
Foto: erakogu*

Ka Karula rahvuspargis elab mitmeid perekondi, kes on Venemaalt Eestisse tagasi pöördunud. **29. veebruaril 2019 käisid Lilian Freiberg ja Tamaara Dräbtsinskaja külas Agnessa Osvinil Ala-Mändiku ja Luise Treimuthil Suure Mändiko taludest, et rääkida**

Eestisse tulemisest, lapsepõlvest ja kooliajast. Agnessa on tänaseks juba vikerkaare taha rännanud.

Maa saamise eesmärgil rändasid omal ajal Ruusa kandist Peipsi taha (Pihkva oblastisse) ka Luise ja Agnessa esivanemad. Tagasi saadeti perekond sõja eest, nii nagu külade kaupa kõik teisedki eestlased, Peipsi tagant. Siia jõuti 1943. aasta oktoobrikuus. Agnessa seda aega mäletas, aga Luise oli siis kõigest seitsmekuune. Üle Peipsi tuldi paatidega, kaasas hobune nimega Orli, lehm ja riidekraam ning kolm last. Kohta, kuhu tulla ei olnud. Kõigepealt paigutati nad Urvaste koolimajja, kust edasi jaotati küladesse. Algusaastatel elati Tiksil, tol ajal oli seal muldpõrand. Hiljem elati veel Rännal, Värtemäel, Mikilal koos paljude teiste peredega ja Sandisaarel.

Kooli läks Agnessa alles Kaikamäele. Agnessa meenutas, et kuigi Venemaal oli kodune keel eesti, siis siia tulles oli esialgu ikka keelega raskusi. Koolis vahet ei tehtud, kas olid Venemaalt tulnud või mitte. Elati vaeselt, riided ja jalanõud olid viletsad. Kooli läks ta pastlad (tsuvva) jalas, talveks olid vildid, üks ühest ja teine teisest paarist. Ema õmbles riideid. Ükskord kui isa turbarabas tööl käis, tõi ta tütardele kleidid. Lapsena tuli juba kolhoosis tööd ka teha, nende ülesanne oli sõnnikut vedada. Sandisaare maja palgid lõikas Luise koos isaga metsast ja imestas ise ka, et kuna siis koolis üldse käidi, kui niipalju tööd oli.

Indigoga lõnga värvimine Hallimäe talus

Potid indigolahusega tulel. Foto: Lilian Freiberg

15.-16. juunil 2019 oli Karula rahvuspargis Hallimäe talus võimalik õppida parima loodusvärvide tuntja Liis Luhamaa käe all indigoga värvimist. Miks indigoga värvimist õppisime? Põhjus selles, et Karula undrukutel olid indigosinised triibud. Indigo on sinine pigment, mida sisaldavad mitmed taimed, tuntumad on Euroopas kasvav sinerõigas. Enamasti

värvitakse juba taimest eraldatud pigmendiga, kuid võib ka värskete taimedega värvida.

Indigo pigment lahustub vees alles siis, kui sealt on eraldatud hapnik ning keskkond on aluseline. Kõige „lihtsam“ võimalus ongi käärinud pissi abil indigo lahustada, siit ka siis nimetus „potisinine“. Vaja on vaid indigot ja pissi ning vaprust haisu talumiseks. Uriini puhul tarbivad hapniku ära bakterid. Koolitusel kasutasime siiski tänapäevasemat meetodit, kus pigment lahustatakse seebikiviga ja pH muudetakse aluseliseks pesusoodat kasutades ning redutseeritakse tiouurea dioksiidi abil. Vaatamata moodsamatele vahenditele on värvimine keerukas ja nõuab kannatust ning aega. Kui lõngad korralikult pestud, alustasimegi värvimisega - muudkui jälgid kella, pH-d, hapnikusisaldust ja temperatuuri ning püüad lõngu potis liigutada nii, et käsi väga ei liigutaks. See viimane ongi indigoga värvimise juures kõige keerulisem. Tulemus oli aga uhke! Edasi ei jää muud üle kui värvida seelikulõngad ja kududa Karula kihelkonna potisinised triibuseelikud....

Mõttetalgud Ähijärve külastuskeskuse ümbruse õueala väljaarendamiseks

6. oktoobril istusid laua taha huvilised, kes Karula rahvuspargi külastuskorraldusega erineval moel seotud on. Eesmärgiks oli üheskoos pead murda külastuskeskuse ümbruse õueala atraktiivsemaks muutmise üle, nõnda et eksponeeritud saaks Karula pärandkultuuri- ja loodusväärtused ning et huvitav oleks nii külastajail kui ka õppeprogrammidel viibivatel lastel.

Mis huvitavaid ideid siis välja käidi?

Kuna kõnealune ala hõlmab peale külastuskeskuse õueala ka selle lähiümbrust sh Suuremäe, siis tõdeti, et otstarbekas on piirkond mõtteliselt jagada erinevate sihtgruppide vajadustest lähtuvalt: kohalikud elanikud (rand ja laululava), matkajad (telkimisala ja lõkkekohad), õpilased (loodusrada, õppeklass), mudilased (lustiala ehk mänguväljaku osa), külastajad sh erivajadustega inimesed (väliekspositsioon). Kogu terviklahenduse tehniliseks teostuseks peaks kasutama võimalikult palju looduslikke ja kohalikke materjale või taaskasutatud materjale.

Laste loodusrada

Oldi üksmeelel, et olemasolevate infotahvlite teemad ja tekstid on väga head, nõnda et nende sisu saaks ka edaspidi pruukida. Ka linnumunade eksponeerimine pesaõõnsustes on atraktiivne, samuti järvetigude ja -karpide oma. Loomajäljepostid praegusel kujul aga ei toimi, parem oleks need esitada lühikeste radadena maas, et saaks võrrelda oma sammupikkust loomade omaga. Ka kivimite teema on siiani halvasti eksponeeritud, näidiseid oleks vaja rohkem, neile sildid külge ja tore oleks, kui kivid oleksid sellise suurusega, et lapsed neil ka ohutult turnida saaks. Samuti võiks senisest enam tutvustamist leida Eestis levinumate puud, nende baasil võiks välja arendada mingi atraktsiooni kuulmismeele tarbeks (nt ksülofon).

Laste lustiala

Karusselli, torni ja liumäge peeti atraktsioonidena sobivaiks. Uuendada tuleks liivakast, mis peaks olema piisavalt suur, mahutades servale istuma 20 last. Liivakast leiaks kasutust ka geoloogiaalase õppeprogrammi läbiviimisel õpilastele. Lisaks oleks vaja mingit taluelust inspireeritud turnimise ja tasakaaluatraktsiooni (nt heinapallid, aga midagi toekamat veel).

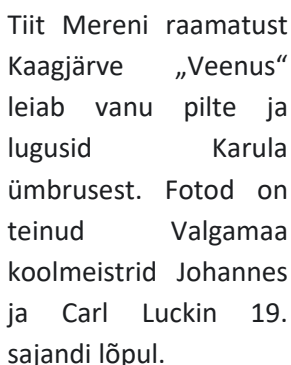
Väliekspositsioon

Välinäituse üldiseloomustus võeti kokku sõnadega, et see peaks moodustama ideeliselt ja teostuselt ühtse loogilise terviku, mis sobitub maastikku ega torka liigselt silma. Läbivaks teemaks kohalik taluelu ja sinne eluviis. Infot eksponaatide tutvustamiseks tuleks planeerida piisavalt, kasutamaks seda iseseisvalt, ilma giidita. Seletava sisuga infotahvlid peaks olema suitsusauna ja aida juures, samuti loomapidamise ajalugu tutvustav tahvel parklas (vaatega Astra talule), simmani tutvustus laululava juures ning ka Suuremäe asulakoha ajalugu tutvustav tahvel. Asjakohane oleks järve, kalapüüki ja -püügivahendeid, paate ja kalaaita tutvustav väliekspositsiooni osa näiteks aida seinal. Keskuse õue haljastuses võiks kasutada taluõue ehitatav püsillilpeenar kohalike vanade taluaia taimedega. Ehituspärandi demonstreerimiseks oleks parim lahendus erinevaid traditsioonilisi ehitusmaterjale ja ehitusviise tutvustav varjualune, mida saab ühtlasi kasutada ka väliõppeklassina. Varjualuses peaks olema traditsiooniline puudega köetav pliit, sest elu on näidanud, et paljud tänapäeva lapsed ei oska enam pliidi alla tuld teha.

Muu teenindava taristu uuendamisest toodi välja järgmised arenguvajadused:

- Väsinud välikäimlate/kätepesulate uuendamisel tuleks ette näha nende kasutamine ka lastele ning liikumispuudega inimestele.
- Uuendamist vajab jäätmekekskus, see peaks olema aiaga kolmest küljest piiratud nägus ja tegus sorteerimiskeskus.
- Karavaniparkla oleks hädasti vajalik, sest aasta-aastalt on lisandunud autokaravanidel kulgevaid turiste. Kuid selle peaks välja arendama siiski keegi kohalikest ettevõtjast.

Ajurünnakul välja öeldud mõtted olid päris lennukad ja hakatuseks head, kuid kuna külastuskeskuse ümbruse väljaarendamise projekt on hetkel alles arutlusfaasis, siis on selge, et lõpliku valiku tegemiseni läheb veel aega ning kõik ideed ei pruugi teostuseni jõuda. Kui aga sinul, hää lugeja, tekkis loetu põhjal põnevaid mõtteid, siis need on väga teretulnud! Saad need saata e-kirjaga aadressil merike.tsimmer@rmk.ee. Merike Tsimmer, RMK

- 21. veebruaril vabariigi aastapäeva pidu.
- 3. aprillil tähistame karjalaskepäeva.
- Kaikamäe jaanituld korraldavad taas üle pika aja Mart ja Arno.

26. jaanuaril, 24. veebruaril ja 15. märtsil
Lisainfo: Valev Sisov tel 526 9020

Tarupettäi on trükitud keskkonnasõbralikule paberile.
Lehte annab välja Keskkonnaamet